

Da kolleger ville sende hivsmittede til Jan Mayen, sa Svein-Erik Ekeid stopp.

Intervjuet: Svein-Erik Ekeid

Et fargerikt fyrtårn

– Putt på en femtøring, og jeg prater for en femtilapp. Svein-Erik Ekeid minner litt om en sjømann der han ruver i det dunkle lyset på kafé Esmeralda. Skjorten henger løst over en T-skjorte. Samfunnsmedisineren virker avslappet og trygg på seg selv. Det er kanskje ikke så rart.

Ekeid er verdensvant og har navigert i ukjent farvann uten å gå på grunn. Men mannen som trodde han skulle bli filolog, måtte gjøre vendreis fra bibliotekbyen Alexandria. Nå sitter han på bryggen i Tønsberg og karakteriserer seg selv som en taleflossens tombola. Mange er enige i at han har ordet i sin makt. Selv ikke Kåre Willoch skal ha klart å si ham imot. Willoch skal angivelig ha uttalt i et intervju at han ikke var helt enig i Helsedirektoratets strategi da smittevernprogrammet mot hiv ble utarbeidet. «Hvorfor gjorde du ikke noe med det, da?» spurte journalisten forundret. «Du var jo statsminister.» «Nei, det kunne jeg ikke,» sa Willoch. «Ekeid var for mektig.»

Den nye svartedauden

Nåværende seniorrådgiver hos fylkesmannen i Vestfold humrer godt over statsministerhistorien.

– Det var ikke akkurat noen sjefsposisjon jeg ble tilbudt da jeg begynte som spesiallege i Helsedirektoratets program for hiv/aids. «Vi har fått en ny sykdom som heter aids,» sa Anne Alvik da hun ringte. «Vi trenger noen som kan jobbe deltid i et halvt års tid.» Ekeid knegger igjen. – Arbeidsrammen sto i skarp kontrast til skrekkevisjonene som ble utmalt i mediene. – Hva slags skrekkevisjoner?

– Da hiv først ble kjent, visste vi to ting: Vi visste hvordan viruset smittet, og vi visste at sykdommen bare hadde én utgang. Vi ante ikke noe om hvor smittsomt viruset var. Nå vet vi for eksempel at hiv er mye mindre smittsomt enn hepatitt B. Det store skrekksenarioet var at viruset skulle være mye mer smittsomt enn det viste seg å være.

I tillegg fryktet vi at det skulle ha evenen til å mutere slik at det kunne smitte på andre måter enn dem vi kjente til, nemlig gjennom blod og seksuell aktivitet. Sterke røster, også innen legemiljøet, mente at vi sto overfor den moderne tids svartedauden.

– Og på sett og vis hadde de vel rett?

– På verdensbasis, ja, men ikke når det gjaldt norske forhold. Her i landet ble det ingen epidemi. Det skal Ekeid ha sin del av æren for. Ifølge kilder fra Folkehelseinstituttet sto han som en påle da det stormet som verst – og han fikk gjennomført en rekke strategisk viktige tiltak.

Syndens sold er døden

– Ja, det gikk heftig for seg, innrømmer Ekeid. – Frontene sto mellom dem i legemiljøet som ønsket å kjøre en hard linje for å begrense smittefaren og vi i Helsedirektoratet, som ville satse på overtalelse heller enn forbud. Debatten bølget så høyt at jeg fikk klippekort til *Dagsnytt Atten*. «Nei, Sven Erik, nå kan vi ikke lenger treffes på denne måten,» sa nyhetsankeret Mette Janson til slutt. Hauker og duer ble vi kalt, i tråd med sjargongen fra Vietnamkrigen. – Hvem var haukene?

– Haukene var dem som ville sende hivsmittede til Jan Mayen og la syke mennesker seile sin egen sjø. Jeg syntes det var helt forkastelig.

– Hvorfor det?

– Etter mitt syn bunnet disse holdningene i fundamentalistisk religiøs tankegang av typen «syndens sold er døden». Hadde du levd et utsvevende liv, fikk du ta konsekvensen av det, var omkvedet. Det samme gjaldt for homoseksualitet, som jo var mye mer tabubelagt på den tiden enn det er nå. Faktisk valgte vi i Helsedirektoratet bevisst å bruke uttrykket «menn som har sex med menn» i stedet for homofile, fordi uttrykket «homofil» var så stigmatiserende.

Med prostituerte på høyfjellshotell

Ekeids liberale holdninger ble snart også Norges offisielle profil. Sammen med

Sveits ble Norge sett på som et foregangsland i arbeidet med hiv/aids.

– For å nå frem med vårt budskap var det viktig å alminneliggjøre seksualitet, forteller Ekeid. – Vi laget noen opplysningskampanjer som fikk hårene til å reise seg på ryggen til kristenfundamentalistene. Blant annet laget vi en tegneserie som vakte oppsikt internasjonalt. Senere, da jeg ble engasjert i WHO's globale aidsprogram, ble det tydelig for meg hvor viktig dette holdnings- skapende arbeidet var. «Hiv kommer aldri til å bli noe problem i Sovjetunionen,» sa den utsendte representanten derfra.

«I Sovjet er nemlig både prostitusjon og homoseksualitet forbudt.» Liknende uttalelser hørte jeg i Egypt, selv når faktaopplysninger om det motsatte ble lagt på bordet. I to år var jeg i Alexandria for å lede arbeidet med å lage en strategi for arbeidet med hiv/aids i Midtøsten. Til slutt måtte jeg bare gi opp og anbefale at en person med en annen bakgrunn enn min europeiske tok over. Vi kommuniserte ikke.

– Gjorde Helsedirektoratet noe annet enn å gi informasjon?

– Absolutt. Vi prøvde å involvere dem som var mest i faresonen til selv å ta ansvaret for det smitteforebyggende arbeidet. Hivprosjektet dannet opptakten til at det ble etablert et helseutvalg for homofile. Vi opprettet smittevernklubber i de store byene. Dessuten tok vi kontakt med personer i narkotikamiljøet og prostituerte. Faktisk ble to prostituerte lønnet av Helsedirektoratet for å drive forebyggende arbeid blant andre prostituerte. Det ble nesten ramaskrik da Dagbladet fikk nyss om at de to skulle være med oss på høyfjellshotell på et seminar. Saken løste seg da vi forklarte hva dette dreide seg om.

La de tusen blomster blomstre

– Var du noen gang i tvil om du skulle ha gjort noe annerledes?

– Vi befant oss på fullstendig upløydd mark. Da må man prøve og feile, plante tusen frø og se hvilke blomster som

Svein-Erik Ekeid

Født 9. august 1941 i Oslo

- Spesialist i samfunnsmedisin 1980
- Spesiallege AIDS-enheten, Helsedirektoratet, 1985–88
- Regional adviser on AIDS, WHO, 1989–95
- Seniorrådgiver hos Fylkeslegen i Vestfold fra 1998

Foto Kari Tveito

blomstrer, som det heter. Vi arbeidet under tidspress – med frykt for alvorlige konsekvenser dersom vi ikke klarte å nå frem med budskapet vårt. Det hadde vært umulig for oss å få til noe som helst uten tilliten fra daværende direktør i Helsedirektoratet, Torbjørn Mork. Jeg forsøkte å holde meg til en ledetråd – nemlig den at vi skulle gjøre de gode valgene til de enkle valgene.

– Hvordan gjøre gode valg enkle?

– I denne sammenhengen handlet det om praktiske tiltak som å gjøre kondomer lett tilgjengelig, øke kunnskapsnivået i befolkningen og gjøre helsevesenet mer tilgjengelig.

– Var det vanskelig å informere om hiv uten samtidig å skremme?

– Noe av det vanskeligste var den hårfine balansegang mellom å advare mot smittefare og å stigmatisere grupper i befolkningen. Der var vi ikke alltid subtile nok. Ekeid hisset på seg det afrikanske miljøet i Oslo da han advarte om at personer med afrikansk bakgrunn hadde høyere risiko for å være smittet av hiv enn andre. Hundrevis av afrikanere gikk i tog til regjeringskvartalet i protest mot det de følte var stigmatisering av mennesker med en bestemt etnisitet.

– Hva gjorde du da?

– Det var bare én ting å gjøre, jeg holdt meg borte fra vinduet. Senere forsøkte vi så godt vi kunne å reparere skaden ved blant annet å invitere representanter fra det afrikanske miljøet til samarbeid.

– Ble du ikke redd da du fikk drapstrusler?

– Tja, jeg tok en langhelg, husker jeg. Jeg ble mer opprørt da det kom en blomsteroppsats i nasjonalfargene fra Hvit Front på døren. Da følte jeg virkelig ubehag.

Ekeid fikk seg også noen politiske uvenner på grunn av friske utspill. Da han foreslo at alle asylsøkere som fikk påvist hivsmitte skulle få oppholdstillatelse i Norge, fryktet enkelte politikere at landet ville bli oversvømt av innvandrere.

– Står du fortsatt inne for den uttalelsen?

– Ja, det gjør jeg. Jeg tror ingenting på at fattige, aids-syke personer har ressurser til

å reise til Norge fordi de vet at her vil de få behandling. At et slikt rykte vil bre seg i u-land, er bare skremsepropaganda. Derimot plikter vi, i Nansens ånd, å ta vare på dem som kommer innenfor våre landegrenser og er syke.

Skapte historie

– Synes du at hivarbeidet utviklet seg slik du hadde håpet?

– Når man ser realistisk på det, er svaret ja. Spesielt fornøyd er jeg med at vårt arbeid har fått ringvirkninger langt utover hivarbeidet. Blant annet har det vi gjorde fått betydning for behandlingen av narkomane og for arbeid med homohelse generelt. Da jeg avsluttet mitt arbeid i Norge for å reise til Genève i regi av WHO, oppsummerte jeg det slik: Vi har ikke vært en del av historien, vi har skapt historie.

– Men tallet på smittede blant homofile i Oslo har steget det siste året?

– Holdningsskapende arbeid er ikke noe som er gjort i en håndvending, og så er man ferdig med det. Jeg tar ikke økte smittetall som et tegn på at vår strategi var feilslått, men som en indikasjon på at vi ikke kan hvile på laurbærene.

De siste årene har Ekeid utover å være ansatt ved Helsetilsynet i Vestfold engasjert seg i internasjonalt arbeid for å bedre fengselshelsetjenesten i Europa. Han har besøkt fengsler i Latvia, Armenia og Aserbajdsjan for å vurdere forholdene lokalt.

– Hører du på Johnny Cash?

Ekeid smiler, så blir han alvorlig. – Man skal ikke kimse av det Cash synger om. Hans tanke om solidaritet er et ideal jeg setter høyt.

– Og her hjemme er du for tiden opptatt av rusomsorg.

– Jeg skal ikke legge skjul på at det av og til kan være veldig frustrerende å jobbe med rusmisbrukere. Samtidig er det noe med det å gi alle en sjanse som tiltaler meg. Jeg er ikke typen til å henge ikoner på veggen, men hvis jeg må trekke frem noen forbilder, så må det være Karl Evang og Torbjørn

Mork, to medisinere som begge levendegjorde ideen om et samfunn basert på likhet og solidaritet.

Klassereisen til Verdens Ende

– Hadde det ikke være for sosialdemokratiet som Arbeiderpartiet bygde opp etter krigen, hadde nok ikke jeg vært lege i dag, sier Ekeid – Jeg kommer fra en arbeiderklassefamilie og gikk på Møllergata skole midt i Oslo. Det var en ren tilfeldighet at en av foreldrene til en klassekamerat foreslo for meg at jeg kunne studere medisin. Ingen hjemme hos meg ville ha kommet på en slik idé.

– Hvordan har din bakgrunn preget deg?

– Det er alltid vanskelig å skulle analysere seg selv. Men jeg tror at jeg har hatt litt av den holdningen at jeg skulle vise alle disse som kom fra akademikerhjem på vestkanten at jeg også kunne få til noe, at jeg vil, jeg kan.

– Og nå bor du jo i et av Norges mest fornemme strøk, på Tjøme.

– Jeg klager ikke heller. Men tjomling blir man ikke selv om man har bodd der i 20 år. I alle de årene jeg arbeidet i Oslo, pendlet jeg. Jeg synes Vestfold er et flott fylke. Jeg er heldig siden alle våre tre barn med barnebarn har valgt å bosette seg her. Ekeid legger ikke skjul på at det også har kostet å leve et dobbeltliv, ett hjemme og ett engasjert i nasjonalt og internasjonalt arbeid. – Det var ikke så mye jeg fikk sett til barna i den perioden jeg jobbet utenlands. Kona hadde sitt arbeid å skjøtte, og vi fant ut at det var best at familien bodde i Norge. – Hva er du mest stolt over?

– At jeg har bevart sinnets munterhet, selv når det har buttet imot. Han tenker seg om. – Og så må jeg si at hvis det er sant, det Kåre Willoch ble siktet til å ha sagt om meg, da er jeg litt stolt.

Kari Tveito

kari.tveito@lds.no

Lovisenberg Diakonale Sykehus